

Jens Johan Hyvik og Stephen J. Walton (red.) *‘Der var ruskut å leggja utpå’*. *Ti år med mastergraden i nynorsk skriftkultur*. Oslo: Novus forlag 2013. 315 sider. ISBN 978-82-7099-716-9.

Meldt av Lars S. Vikør

Dette er ei jubileumbok for ein nyskapning i det norske faglandskapet innanfor humaniora: nynorsk skriftkultur, som blir drive ved Ivar Aasen-instituttet på Høgskulen i Volda. Boka seier likevel ikkje så mykje om faget og instituttet; ho er primært ei fagleg artikkelsamling innanfor dei disiplinane miljøet rundt dette faget i Volda og andre stader i Noreg dekker. Redaktørane Jens Johan Hyvik og Stephen J. Walton er begge sentrale i dette miljøet, sjølv om Hyvik i dag arbeider på Høgskolen i Telemark.

Boka er delt i tre delar, med titlane *Opplevd*, *Innlevd* og *Utlevd*. Den kreative tittelsettinga får folk tolke som dei vil, men det er i alle fall slik at dei to første bolkane er mest relevante i samband med den nynorske skriftkulturen, og eg kjem til å konsentrere meg om dei her. Den siste bolken består av eit intervju (med den britiske filosof-biografen Ray Monk) av Øystein Hide, og den lengste artikkelen i boka, Stephen Waltons “Draumen om fridom og porr: Pornografi som biografisk sjølvrealisering”. Grunngevinga for denne bolken er at han knyter seg til biografisjangeren, som har vore eit særskilt interesseområde for fleire av deltakarane i dette forskingsmiljøet.

Alle artiklane i boka er skrivne for nokre år sidan, og blir innleidd av ei kort tekst der forfattaren gir ein bakgrunn for artikkelen. Eit par av artiklane har vore publisert andre stader før, men dei fleste ikkje. Fleire av dei er basert på prøveførelesingar til doktorgraden. Heilt til slutt kjem det eit minneord om ein annan sentral person i faget, Odd Monsson, som var ei av dei opphavlege drivkreftene i bokprosjektet, men døydde mens boka var i arbeid.

Alle innleiingane og dei fleste artikkeltekstene er på nynorsk, slik det høver seg i ei bok som denne; berre J.P. Burgess skriv på engelsk. Hyvik og Hide har levert bidraga sine på bokmål, men innleiingane på nynorsk. Eg konsentrerer meg altså no om dei to første delane av boka, refererer kort hovudinnhaldet av artiklane, og gir kritiske kommentarar til eit par av dei.

Bolken *Opplevd* “inneheld fem tekstar om ulike sider ved historia om den nynorske skriftkulturen”, som det står i innleiinga. Forfattarane er Jens Johan Hyvik, Arne Apelseth, J. Peter Burgess, Oddmund L. Hoel og Svein Ivar Angell.

Hyvik skriv om romantikken og språkdebattane i Danmark og Noreg før 1840. Det er ein “lett frisert” versjon av prøvoførelsinga si til doktorgraden han legg fram, så emnet er bestemt av andre. Men det knyter seg nært til avhandlinga hans, som låg til grunn for bokutgåva Hyvik 2010, og kan lesast som eit supplement til den. Ærendet hans er å vise korleis romantiske synsmåtar og idear sprenger seg inn i eit språksyn som er prega av rasjonalisme og opplysningstid, og korleis dei ulike tendensane etter kvart samverkar i framvoksteren av ein nasjonalistisk språkideologi utover på 1800-talet. Han kjem såleis ikkje direkte inn på den nynorske skriftkulturen, men peikar på viktige føresetnader for at denne skriftkulturen kunne vekse fram.

Arne Apelseth skriv om 1814 som eit periodiseringsproblem i norsk språk- og litteraturhistoriografi, eller som artikkeltittelen seier: ein “kulturhistoriografisk konstruksjon”. Poenget hans er at norske språk- og litteraturhistorier – liksom norske historiebøker allment – alltid set opp 1814 som eit avgjerande og djuptgripande skilje i den historiske utviklingsstraumen. Apelseth meiner at dette er villeiande, fordi det grunnleggande vitskapelege og ideologiske paradigmet i norsk intellektuell tenking ikkje endra seg i 1814. Han har tidlegare i andre samanhengar argumentert sterkt imot ei klassifisering av Aasen som “(nasjonal)romantikar” og i staden sett han som ein representant for opplysningstida, slik den levde vidare bl.a. på Sunnmøre inn på 1800-talet. Apelseths alternativ er å sjå på heile perioden frå 1750 til 1830 samla som “opplysningstida”, som først deretter vart avløyrt av romantikken. Han har viktig og relevant kritikk mot den tradisjonelle framstillingsmåten, som gjer dei politiske hendingane i 1814 til eit skilje i åndskulturen, deriblant språkdiskursen, her i landet, og dermed til startpunktet på danninga av ein nasjonal språkidentitet på romantisk grunn. Likevel blir kritikken hans for bastant, slik eg ser det, for det er ikkje slik at avgjerande hendingar alltid får umiddelbare konsekvensar for samfunnet, kulturen og ideologien det gjeld. Skilsettande faktorar kan også verke først på lengre sikt, ved å sette nye premisser som blir varige. Eg er nok framleis innstilt på å sjå det skiftet i statleg tilhøyringsforhold som skjedde i 1814 som ein avgjerande premiss for den nasjonale norske identitetsforminga, sjølv om den først tok fart

etter 1840, og frå da av la grunnlaget for det språkpolitiske paradigmeskiftet som også dagens språksamfunn er eit resultat av.

Burgess har ei djuptgåande drøfting av nasjonsbygginga som ei form for kulturpedagogikk. Med utgangspunkt i Aasen, Venstre-pedagogen Erling Kristvik, filosofen Jon Hellesnes og kultursosiologen Rune Slagstad beskriv han korleis utdanningssystemet og pedagogikken vart influert og forandra gjennom opplysningstid, nasjonalromantikk og ulike former for modernitet. Artikkelen hans er den lengste i boka etter Waltons, men eg kan ikkje gå meir inn på han her.

Oddmund L. Hoel skriv om kjønnsperspektiv på målreisinga i tida 1885-1940 under tittelen: "Eit maskulint prosjekt?" Også dette kan sjåast som eit supplement til ei avhandling, utgitt som Hoel 2011. Artikkelen gir god innsikt i eit temmeleg komplekst landskap, der fenomen som "bygdefeminisme", "den nynorske husmorideologien" og militariseringa av målsaka rundt 1905 spelar viktige roller, ved sida av kjønnsfordelinga blant målaktivistane og oppfatninga av kvinnesak/feminisme og norskdom/nasjonalisme som allierte eller motsetningar. Hoel konkluderer med at målrørsla var klart maskulin, men ikkje meir enn samfunnet generelt, at det ikkje var nokon eintydig motsetnad mellom feminisme og kulturnasjonalisme (som bl.a. fekk uttrykk i unionsradikalismen i 1905), og at skilnadsfeminisme med vekt på husmorrolla styrkte seg mot likskapsfeminismen i perioden (med Hulda Garborg og Karen Grude Koht som viktige verdiberarar). Han understrekar at dette er førebels konklusjonar på eit felt der forskinga må gå vidare for full kraft.

Svein Ivar Angell skriv om "språk, nasjonalstat og modernisering i Noreg" frå 1880-åra til 1940, altså frå venstrenasjonalismen og bonde-reisinga si glanstid fram til arbeidarrørsla sitt gjennombrøt. Artikkelen er ein oppdatert versjon av ein tidlegare artikkel i Bakke og Teigen (red.) 2001, og gir kanskje ikkje så mykje av nye synspunkt, jf. også Hoel 2011. Vi får framstilt nynorskens ekspansjonsfase som fall saman med ein moderniseringsprosess på bygdene som målrørsla var ein del av, og overgangen til ei tid da arbeidarrørsla overtok hegemoniet utan at målrørsla klarte å tilpasse seg nye moglegheiter og problem; rørsla vart hengande fast i ein stagnerande bonde- og bygdekultur som også ytra seg i ein ny høgrenasjonalisme som avløyste venstrenasjonalismen frå 1905. Angell

er ikkje åleine om å sjå viktige problem for nynorsken i etterkrigssamfunnet som resultat av denne utviklinga.

Bolk II, *Innlevd*, handlar om språk, “som sjølvstøtt er basisen for den skriftkulturen som instituttet primært arbeider med”, ifølgje innleiinga. Det er seks tekster, skrivne av Helge Sandøy, Gunnar Skirbekk, Odd Monsson, Unn Røynealand, Toril Opsahl og Jan Inge Sørbø.

Helge Sandøy bidreg med ein skarp kritikk av Språkrådets opplegg til revisjon av nynorsknormeringa under tittelen “Stramt språk? Mytar om nynorsk”. Denne artikkelen skal få ein grundigare gjennomgang og kritikk her enn dei andre, både fordi han tar opp grunnleggande problem for det nynorske skriftspråket i ei polemisk form, og fordi han ligg i kjernen av mitt eige faglege interessefelt.

Artikkelen er skriven ca. 2010 og rettar seg primært mot mandatet rettskrivingsnemnda fekk frå Språkrådet og dei ideologiske føresetnadene for det. Påstandane (“Mytane”) Sandøy tar opp for å gjendrive dei, er: 1) Det er for stor variasjon i nynorsk, 2) Det blir så mange feil i nynorsk pga. valfridommen, 3) Det er så vanskeleg å ha oversikt i nynorsken, 4) Nynorsken har ei “utydeleg norm”, og 5) Nynorsken manglar stabilitet. Eg kan sjølvstøtt ikkje yte motargumenta hans rettferd her, men summerer kort opp punkt for punkt: 1) Variasjonen i bokmålet er større og meir uoversiktleig enn i nynorsk, men blir ikkje tematisert (vist med jamføringar mellom avvik i to parallelle tekster). 2) Meir valfridom (til dømes å tillate *bygging* og *demonstrerar*) vil gi færre feil, vist gjennom ein analyse av nynorske eksamensoppgåver. 3) Den systematiske valfridommen i nynorsken gir betre oversikt enn den meir leksikalsk baserte i bokmålet (der ein vel mellom *-a* og *-en* i hokjønn ord for ord, mens ein i nynorsk har overgripande reglar for heile kategoriar). (Her skriv Sandøy for fort slik at han refererer eit forskingsresultat feil: I Omdal 1996: 169–70 går det fram at 65 % av Omdals informantar retta *spørsmåla* til *spørsmålene* i bokmål; Sandøy seier det motsette på s. 127, og har òg feil sidetal i referansen.) 4) “Tydeleg norm” er eit tvitydig begrep, men det må bety ulike ting i morsmåls- og framandspråkssamanheng. Det ideelle framandspråket må vere esperanto, som er utan valfridom, men det ideelle skriftspråket for eins eige morsmål må vere eitt som fremmar identitet mellom talemål og skriftmålsnorm. 5) Stabiliteten i nynorsk har vore langt større etter 1960 enn før, på grunn av nokre viktige og nødvendige omleggingar språket måtte gjennomgå tidlegare i hundreåret. Bokmålet på si side har vore like ustabil som nynorsken dersom ein jamfører 2011 med 1911, og

har fått ny (mellombels) ustabilitet pga. den nødvendige omlegginga av det mest riksmålnære skriftspråket i retning av vanleg “nøytralt” bokmål i dag. Utover dette diskuterer Sandøy forholdet mellom ein autoritær og ein antiautoritær språkideologi, og meiner at den nye autoritære ideologien han meiner å sjå i nynorsk, strir imot tendensar mot destandardisering og demotisering i Europa, medrekna mellom norske bokmålsbrukarar (slik ein høyrer det i dei moderne avformaliserte etermedia). Det tolkar han som ein del av det han kallar “seinmoderniteten”, som er prega av at autoritetar står for fall. I den samanhengen meiner han at den nye nynorske normeringspolitikken endar opp i ei “sjølvmarginalisering” av nynorsken. Dette fortener ein grundig diskusjon, men her nøyer eg meg med nokre laust formulerte motforestillingar.

Det som er vanskelegast å forhalde seg til for dei som ikkje har språkformer som primært interessefelt, er det å kombinere omfattande valfridom med nitid opptattheit av grensene for denne valfridommen. Eg meiner det er ein klar tendens at yngre nynorskbrukarar i dag er mindre opptatt av enkeltformer i dialektane og nynorsken enn vår generasjon (60+-arane), men meir opptatt av funksjonane til språket. Den nøytrale offisielle normalprosaen er eit stilslag som i sin natur er kollektivt og upersonleg. Det tilseier forholdsvis faste normer med avgrensa valfridom. Så har vi andre stilslag som fungerer annleis: Dei er personlege, uformelle, individualiserande, og her bør det vere valfridom med vide rammer. Det kan hende at ei tilstramming basert på faktisk bruk er det beste for den kollektive norma, mens ei full opning av valmoglegheitene bør akseptertast i den uformelle stilen. Også der vil det danne seg bruksnormer, men dei treng ikkje offentlege vedtak for å fungere. Dei kan vere frie til å bryne seg mot kvarandre. Ein kan altså tenke seg ei “norm” som ein arena for tevling mellom former på like fot, og sjå på “språket” generelt som eit “normkonglomerat” med ulike normtypar for ulike funksjonar, slik det er i praksis i tale og enda meir i skrift. Det kunne vere eit meir fruktbart utgangspunkt enn det tradisjonelle (der skriftspråket blir sett på som ein flat struktur av sosialt og funksjonelt jamstilte former) når 2012-rettskrivinga ein gong skal evaluerast i forhold til språkbruk og språkutvikling. Men vonleg får normalen no verke i fred nokre år før ei slik evaluering begynner.

Eg går kortare gjennom dei resterande tekstene i del II.

Gunnar Skirbekks artikkel om språkpolitikk i Norden har tidlegare stått i årsskriftet *Språk i Norden* (2006). Han tar utgangspunkt i proble-

matikken språkleg demokrati og språklege rettar, og har deretter kritiske drøftingar av tilhøvet mellom dei skandinaviske kjernespråka og morsmåla til innvandrarane, der han går inn for ei styrking av kjernespråka. I tillegg foreslår han ei satsing på å auke den reseptive forståinga av tysk i Norden, som eit supplement til den reseptive forståinga av skandinaviske grannespråk og ei balansering av engelsk.

Odd Monsson går inn på nynorskens heimeområde i ei drøfting av Ivar Aasens fonologiske metode, særleg vokalsystematikken hans. Han går gjennom dei sentrale grammatiske arbeida til Aasen i eit generativt perspektiv. Aasen enda med å sette opp det sunnmørske vokalsystemet som det overdialektale, fordi det var det rikaste han fann i talemåla, det eksisterande systemet som i størst grad verka som ein direkte refleks av det norrøne systemet.

Unn Røynealand stiller spørsmålet om dialektkontakt kan forklare språkendring. Etter ei drøfting av begrepa dialektkontakt, endring og forklaring, gjennomgår ho sentrale verk i (den internasjonale, dvs. engelsk-språklege) faglitteraturen på feltet, og eksemplifiserer så med ei grundig drøfting av *sj*-lyden og ulike døme på overgang til den i ulike talemål: overgangen *sk* -> *sjk* på Røros, samanfallet mellom *kj* og *sj* i mange norske dialektar i dei siste tiåra, og eit parallelt tilfelle frå andalusisk og latinamerikansk spansk. Ho endar med å tilskrive dialektkontakt ei viktig rolle i slike endringsprosessar, men unngår å lande på ei éin-faktor-forklaring.

Toril Opsahl følgjer opp med eit spenstig essay om målreising før og no, med utgangspunkt i det austlandske folkemålet tidleg på 1900-talet, som stod under dobbelt press frå dei tradisjonelle nynorsk- og riksmåls-ideologiane – der sjølve begrepet “norsk” nytta om språk var eit strids-eple. Derfrå går ho over til notidas urbane “multietnolekt” i delar av storbyane, særleg Oslo, som på sett og vis reproducerer dei tradisjonelle posisjonane. Det er den nye norsken, i alle fall den nyaste norsken, og det aktualiserer både spørsmålet om kva som er norsk og den sosiale dimensjonen som knyter seg til tradisjonelt austkant- og vestkantspråk (i Oslo). Spørsmålet om “reint” og “ureint” språk stiller seg òg på stadig nye måtar. Opsahl antydar at det norskaste i språkvegen kanskje ikkje er den eller den språkforma, men den innstillinga at språkleg mangfald er ein verdi, slik den har manifestert seg både i delar av den tradisjonelle målrørsla og i dei nye multietniske miljøa.

Jan Inge Sørbo avsluttar del II ved å gå inn på eit heilt anna temafelt att, nemleg ein litterær analyse av Erling Kittelsens omsetting av *Voluspå*

ANMELDELSE

frå 1989. Den fell, liksom bidraga i del III, litt utanfor i denne konteksten, og eg går ikkje inn på ei vurdering her.

Det er mange trådar – meir eller mindre lause – i ei artikkelsamling som denne, og eg har valt å nøste i eit par av dei, og nøgd meg med korte presentasjonar av dei andre. Få vil lese alt like grundig, men samla sett gir samlinga inntrykk av eit spenstig fagmiljø rundt skriftkulturforskning i Volda, med særleg vekt på den nynorske. Men ein kunne ha bunde trådane saman med ei meir utførleg historisk oversikt over instituttet, studiet og dei faglege fruktene det har bore. Det må vi altså vente på til eit anna høve.

Litteratur

- Bakke, Elisabeth og Håvard Teigen (red.) 2001. *Kampen for språket. Nynorsken mellom det lokale og det globale*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hoel, Oddmund L. 2011. *Mål og modernisering 1868-1940. Norsk målreising 2*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hyvik, Jens Johan 2010. *Språk og nasjon 1739-1868. Norsk målreising 1*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Omdal, Helge 1996. Språknormene og språkbrukeren. I: H. Omdal og L.S. Vikør: *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. LNUs skriftserie 100. Oslo: Cappelen Akademisk, s. 143–79.

Lars S. Vikør
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studium / Norsk Ordbok
Postboks 1021 Blindern
0315 Oslo